

Fried István: *Szomjas Gusztáv hagyatéka.*
Elbeszélő, elbeszélés, téridő Krúdy Gyula műveiben

Fried István könyve jól megszerkesztett tanulmánykötet, az egyes fejezetek olyan műértelmezéseket tartalmaznak, amelyeknek kérdésfeltevései és következtetései egy adott problémakör mentén rendeződnek. Az elemzések elsősorban az elbeszélhetőség, a személyiség létesülése és az irodalmi megelőzöttség kérdéseivel szembesítik a kiválasztott novellásköteteket és regényeket. A felvetett problémák közös eredője a nagy hagyománnyal rendelkező életrajzi olvasás kritikájában, illetve e megközelítés elégtelenségének bemutatásában jelölhető meg. A Krúdy-szövegek elbeszélőit és a művek narrátori szólamát reflektálatlanul megfeleltető megközelítéssel Fried István az elbeszélői szerepek és az elbeszélői kompetenciák alapos vizsgálatát helyezi szembe. Ahogy a kötet bevezetőjében írja, könyvének címe akár *Krúdy Gyula beszélői* is lehetne. A narratológiai értelmezések az elbeszélői hang konstruálásának összetett eljárásait, a különböző narrátori szerepek összjátékát, az onnipotens elbeszélői szólam elbizonytalanításának változatos megoldásait, a narrátori és szereplői elbeszélés viszonyrendszerét járják körül.

Az értelmezői nézőpont ilyen kijelölése természetesen vonja maga után a szubjektum szerkezetére irányuló kérdésfeltevést, hiszen az életrajzi olvasás az elbeszélői szólamok mögé többnyire egyetlen, önazonosságában változatlan szerzői ént helyezett: minden Krúdy-szövegben azt a *gordonkahangot* vélte felfedezni, amelyet az empirikus szerző sajátosságaként azonosított. Fried István kötete ezzel a megközelítéssel szemben számos érvet mozgósít. Egyebek mellett utal Krúdy azon megnyilatkozásaira, melyekben határozottan elutasította alakjainak szerzői alakmásként való értelmezését. Továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy megbízható és filológiai adatolt életrajz hiányában Krúdy csupán a legendásító visszaemlékezések konstruálta alakként jelenhet meg az olvasó előtt. Mindaddig, amíg egy alapos biográfia el nem készül, csupán sematikus, legendásított alakot helyettesíthet be az életrajzi olvasás az elbeszélő szerepébe. Ennél fontosabb

azonban, hogy az empirikus szerző és az elbeszélői hang megfeleltetése elméleti szempontból aligha igazolható. Fried István értelmezései minden esetben alaposan bemutatják a fikcionális aktusait, melyek az elbeszélői identitás megkonstruálásának megkerülhetetlen elemei. Az elbeszélői szerepek értelmezése meggyőzően támasztja alá a szerzőnek azt az álláspontját, mely szerint alapvetően téves egyetlen narrátori szerepet feltételezni a különböző Krúdy-művek esetében. Az életművet nem egyetlen hang folytonos érvényesülése, hanem az eltérő elbeszélői szerepek változatos variációsora jellemzi. A szubjektum szerkezetét az értelmezés horizontjába illesztő megközelítés szorosan kapcsolódik ehhez a nézőponthoz, ugyanis Fried István teljes joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy egy-egy Krúdy-műben az elbeszélő identitása korántsem mutatkozik rögzítettnek, hanem különböző öndefiníciók hatása alatt formálódik ki. Az elbeszélő identitása tehát nem homogén szerkezetet rajzol fel, hanem gyakran ellentmondó sémákat működtet. Mivel az elbeszélői omnipotencia érvényesülésének korlátozását a kötet szerzője részben a megjelenített alakok narrátori szerepbe emelésének tulajdonítja, természetes, hogy a tanulmánykötet darabjai a szereplők identitásának kérdéskörére is kitekintenek. Ez az eljárás csak helyeselhető, mivel Krúdy valóban jelentős mértékben járult hozzá a személyiség elbeszélésének hazai megújításához. Fried István tudatában van annak, hogy Krúdy művei nem vesznek tudomást a „programosan» lélektani regényekről”, ennek ellenére nem hagyja magát eltéríteni az identitás szerkezetét firtató kérdésfeltevéstől. A tanulmányok a kétkedőket is meggyőzhetik arról, hogy a személyiség újszerű megjelenítése nem igényli szükségszerűen a lélektani elbeszélés mód mozgósítását, mivel a narráció más eljárások segítségével is képes színre vinni a szubjektum osztottságának tapasztalatát.

Az alábbiakban elsőként azt kísérem meg összefoglalni, hogy a kötet az elbeszélő vonatkozásában mely narratív megoldásokban ismeri fel a rögzített önazonosság megbontásának gesztusait. Ehhez a kérdéskörhöz organikusan illeszkedik az elbeszélhetőséget érintő kételyek öntükröző gesztusainak számbavétele. Az elbeszélői nézőpont osztottságának egyik jellegzetes tünete az a kettősség, amely a nosztalgikus és az ironikus hangütés egyidejű érvényesüléseként írható le. Ennek a Krúdy-recepcióban már korábban is tárgyalt jelenségnek az értelmezését Fried István azzal gazdagítja, hogy újabb eljárások kapcsán mutat rá érvényesülésére. A narrátor identitásának rögzítése ellen hat az a megoldás is, hogy az elbeszélő az általa felvetett narratív sémákat gyakran érvényteleníti. Ennek egyik jellegzetes formája a mítoszi szemléletmód játékba hozása, majd érvényességének megkérdőjelezése, amit Fried István az *N. N.* értelmezése kapcsán mutat be. Az eljárás egy másik változatában a narrátor a realizmusra emlékeztető erkölcsi, erkölcstörténeti nézőpontot veszi fel, hogy azután az értékek általános

relativitásának tudatában kihátráljon a morális nézőpont mögül. Ebben az összefüggésben beszél a *Ki (a) velszi herceg?* című tanulmánya a „postakocsi-regények” *Emberi színjátékot* idéző balzaci vállalkozásáról. A mindentudó narrátor tekintélye az elbeszélői pozíció rögzítésének talán legtipikusabb esete. Ezért a tanulmánykötet különös figyelmet fordít az omnipotensnek tetsző narrátor helyzetét elbizonytalanító poétikai eljárásokra. A *Ki beszél a regénykéiben?* című fejezet az elbeszélői pozíció *N. N.*-beli többszöröződését konstatálja, rámutatva, hogy Vándorló és Juliska egyaránt átveszi az elbeszélő pozícióját, az egyes szám első személyű narrátor tehát nem csupán történetek elbeszélőjeként, hanem hallgatójaként is színre lép. Ehhez a megoldáshoz hasonló eljárásokat mutat be a *Boldogult úrfikoromban* elemzése, amely részletesen kitér az elbeszélői és a szereplői szövegek közötti átjárás jelenségeire. A narrátor feltétlen tekintélyének megingatása megbízhatatlanságának jelzésével is érvényre juthat; ennek a lehetőségnek a megvalósulását a *Kit visz el az ördög?* című tanulmány követi nyomon. *Az útitárs* és a vele rokonítható novellák kapcsán Fried István az elbeszélői személyiségmegoszlás színrevitelének arra a lehetőségére világít rá, amely az első számú narrátor és a szereplői elbeszélő kettősében valósul meg. A hallgató és az elbeszélő sajátos párbeszédében így az eseményeket átélő és azokat retrospektív módon visszaidéző én dialogicitása jelenik meg. Ismét másféle eljárását mutat be a ködlovagokról szóló írásokat tárgyaló tanulmány, amely az empirikus szerző szövegbeli megjelenését úgy értelmezi, hogy a szerző ezzel a gesztussal kiszolgáltatja magát az elbeszélőnek, ily módon maga is fikcionálttá válik. A kötet olvasója elégedetten nyugtázza, hogy a tanulmányok írója nem igyekszik minden áron valamenynyit elemzett műről bebizonyítani sem hibátlan remekmű voltát, sem az elbeszélői szerep modernségre jellemző elbizonytalanítását. A *Hét Bagoly* értelmezése alapos érveléssel mutatja be, miként zárja rövidre az omnipotens tekintélyét visszاسzerző narrátor a regény befejezését, a termékeny bizonytalanság szituációját az érzelmes lezárás egyértelműségére cserélve. E fejezet tanulságainak jelentőségét az is kiemeli, hogy a narrátor zárlatbeli előtérbe tolokodása nem ennek az egyetlen Krúdy-regénynek a sajátossága.

A történetelbeszélés sajátosságai szorosan összefüggenek a narrátori szerepekkel. Az elbizonytalanított elbeszélői önazonosság kapcsolatba hozható a történet széttartó jellegével, melyet a *Novelláskötetek egymásra nézve* című tanulmány vizsgál meg közelebbről. Fried István értékelése szerint a cselekmény ilyen szerveződése a létezés kiismerhetetlenségét teszi szemléletessé. A szövegek nyitottsága, a jelentés pluralitása abban is megmutatkozik, hogy a megszakadó történetek többféle módon is folytathatóknak mutatkoznak. Érdemes kiemelni a köd-motívum újszerű megközelítését, amely a századfordulós irodalom toposzát az elbeszélés nehézségeit reflektáló öntükröző eljárásként értékeli. Az *N. N.* értelme-

zése során felvetett olvasatot *A tegnapiak ködlovagjai* dolgozza ki, amely Unamuno nyomán a ködöt a fikció metaforájaként interpretálja. A motívum egy olyan narratíva jelölőjévé válik, amely „egyszerre jelenti be a történet megírását és megírhatatlanságát, ennek következtében a szubjektum összerakhatóságát és összerakhatatlanságát”. Az elbeszélés és a történés közötti távolságot, a kettő fedésbe hozásának elvi képtelenségét a Krúdy-regények olykor a többször újrakezdődő történet poétikai formájával teszik szemléletessé, ahogy azt a *Boldogult úrfikoromban* értelmezése is bemutatja. Az elbeszéltség meghatározó voltát és alternatív lehetőségeit a történetek átírása szintén jól szemlélteti. A *Valakit elvisz az ördög* című regényt értelmező tanulmány annak a Tinódinak az alakjára hívja fel a figyelmet, aki a mű szövegében igencsak sajátos módon foglalja össze *Az aranyember* történetét. Az olcsó francia lektűrök szemléletmódját tükröző „újraelbeszélést” Fried István a szöveg öntükröző eljárásaként közelíti meg, amennyiben maga a regény is a „postakocsi-regények” sajátos újraírásaként fogható fel. A narrátori szerepek sokféleségének bemutatására és az elbeszélés spontán öntörvényűségére vonatkozó tévképzetek cáfolására az egyik legalkalmasabb területnek az irodalmi imitációk vizsgálata kínálkozik. A tanulmánykötet alaposan feltárja a romantikus szövegek és a populáris kultúra Krúdy-féle megidézése kapcsán felmerülő kérdéseket. Mivel ez a kötet egyik legalaposabban körüljárt területe, jelen kerek között meg sem kíséreltem az eredmények összefoglalását.

A szereplői identitás elbizonytalanításának jellegzetes megoldásai között tartja számon a kötet az utazás metaforáját, amelyet a Szindbád-történetek és *Az útitárs* alapján a személyiség létmódjának trópusaként értékel. A kulináris elbeszélések kapcsán a kedvenc ételt megkülönböztető alakzatként interpretálja, amely a személyiség távol lévő vagy elveszített tartalmainak helyettesítésére hivatott. Hasonló következtetéssel zárul a tárgyakat megszemélyesítő beszédmód értelmezése is: a tárgy a személyiség jellemzőivel rendelkezik, mivel szerepe annak távollétének/nemlétének feledtetése. A köd már említett motívumának egyik jelentésrétege a szubjektum bizonytalanságára utal, amelyet a széthullás és a személyiség újratereemtésének dinamikus mozgásai jellemeznek. Fried István éles szemmel veszi észre, hogy a név vándorlása és rögzíthetlensége a személyiség fölcserélhetőségét, illetve egymásra vetíthetőségét viszi színre. A *Velszi herceget* elemző tanulmány mellett, melynek ez a kérdés a középpontját alkotja, a *Boldogult úrfikoromban* interpretációjában is található ilyen értelmű utalások.

A kötet bevezetése és a *Krúdy-olvasás* című tanulmány külön figyelmet érdemel. Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy a bevezető az egyes fejezetek megírása után született, ugyanis olyan rálátással beszél a Krúdy-kutatás problémáiról, hogy az előtörténetként feltételezi azt az elmélyült kutatási folyamatot, amelynek egyes állomásai a kötetben olvasható írások. Az elvégzendő feladatokat Fried

István a könyv műfaja kapcsán veszi sorra, amikor számot vet azzal, hogy milyen típusú munka megírására ad lehetőséget a Krúdy-recepció mai állása. Megállapításai részint filológiai, részint poétikai természetűek. Megítélése szerint monográfia (életrajz, teljes pályakép) aligha készíthető, mivel Krúdy életrajzának adatai alapvetően tisztázatlanok, s csak elnagyolt legendák formájában állnak rendelkezésre. Megállapítja azt is, hogy alig van felderítve a Krúdy-művek háttéranyaga. Ezeket a referenciális vonatkozásokat elsősorban azért tartja fontosnak, hogy a referenciák metaforizációja, azaz a fikcionális eljárásai nyomon követhetővé váljanak. A hiányok között említi a Krúdy-kéziratok katalógusát és a levelezés összegyűjtésének elvégezetlen feladatát. A poétikai vizsgálat restanciái között szóba kerül a művek narratológiai szempontú feldolgozása, a Krúdyra jellemző beszédmódok világirodalmi kontextusba helyezése, a romantikus és a modern prózapoétika eljárásaival való összevetése. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyzést tesz, amikor a többnyire rendkívül felületesen felvetett Proust-párhuzam alapos felülvizsgálatát sürgeti. Abban is igazat adhatunk a szerzőnek, hogy mindeddig elsősorban az előzményként számba vehető életművekkel vetették össze Krúdy szövegeit (Jókai, Mikszáth), miközben háttérbe szorult a kortárs magyar szerzőkkel való összeolvasás lehetősége, ami számottevő eredményekkel kecsegtet. Példaként a Szindbád-történetek és az *Esti Kornél* egymás kontextusában történő interpretációját említi, ami valóban ígéretesnek tűnik. Ez a két fejezet olyan összefoglalást nyújt a Krúdy-kutatás állapotáról, amely iránymutató lehet mindenki számára, aki a modern magyar epika e meghatározó jelentőségű alakjával valaha is foglalkozni kíván.

Fried István kutatási eredményei elsősorban a Krúdy-recepció klasszikusai-val folytatott párbeszédben születtek. A *Bevezetés* szövegében a szerző korrekt módon jelzi, hogy meddig jutott a szakirodalom feldolgozásában. Bár az újabb publikációkra a könyvben később több ízben is utal, előrebocsátja, hogy az anyaggyűjtés lezárásának időpontja miatt csak kivételes esetben tudta figyelembe venni a legújabb tanulmányokat. Az olvasó persze azt reméli, hogy a legfrissebb recepcióval folytatott párbeszéd nyomán a szerző újabb belátásokkal gazdagítja majd a Krúdy-recepciót, melynek jelen kötete is jelentős lendületet adott.

(*Palatinus, Budapest, 2006.*)